

SkolFam prioriterar skolan

✖ Tiotusentals barn omhändertas varje år. Oftare än sina jämnåriga går de ut grundskolan med dåliga betyg eller inga betyg alls. SkolFam i Helsingborg vill ändra på det. Skolan är nu!

Text: Ingrid Sjökvist i SocialPolitik nr 3/2010

För SkolFams framgång är samarbetet a och o mellan utvecklingsledare Leif Redestig, psykolog Kristin Hintze, socialsekreterare Karin Norman, specialpedagog Anna Aldenius Isaksson samt Gunilla Nilsson, chef familjehemsenheten. Bild: Anita Göransson

Bra skolgång fungerar som en vaccination mot framtida svårigheter. Det visar både svensk och internationell forskning entydigt. Samt att familjehemsplacerade barn överlag visar sämre skolresultat än andra barn.

Det kan ha många orsaker, men mindre begåvade än sina jämnåriga är de inte. I stället verkar det handla mycket om omgivningens attityder och förväntningar. Placerade barn förväntas inte i samma grad som andra klara skolan så bra.

De kan ha har svårt att koncentrera sig, har flyttat många gånger, bytt skola och bollats mellan familjehem och den biologiska familjen. En del föräldrar är förståndshandikappade, andra missbrukande.

– Har man en mamma som knarkar, är det svårt att kunna koncentrera sig på skolan, då måste man bearbeta först, resonerar de, enligt Anna Aldenius Isaksson, specialpedagog i Helsingborg.

– Men bearbetningen tar många år. Skolan är nu.

Anna Aldenius Isaksson har varit med från start hösten 2005, när SkolFam, Skolsatsning inom familjehemsvården, började

utvecklas i Helsingborg. De första åren som ett forskarstött projekt, som nu har permanentats som en av kommunens löpande verksamheter.

– Vi, det vill säga en arbetsgrupp med specialpedagog med mycket skolerfarenhet, en psykolog och en socialsekreterare, börjar alltid med att träffa barnet och fosterföräldrarna, berättar Anna Aldenius Isaksson. Vi förklarar vilka vi är och varför vi har kommit.

– Vi fångar upp alla placerade Helsingborgsbarn, från sex till tolv år, antingen de uppvisar svårigheter eller ej. Vi vill inte missa någon, och blottor i skolgången, till exempel på grund av flera skolbyten, kan visa sig först i puberteten. Det är då kunskapsluckorna inte går att dölja längre, det är då de borde vara tilltänkta redan.

– Vi träffar lärare, rektor och numera också sjuksköterska. En del av våra barn har också hälsoproblem. Fyra av dem vi hittills haft att göra med – vi är inne på vårt 42:a barn – har behövt glasögon. Något ingen tidigare upptäckt. En del har motoriska svårigheter, de kan ha blivit lämnade i en spjäsäng och inte fått röra sig som små barn.

Alla barnen kartläggs därefter brett, utifrån psykologiska och pedagogiska styrkor och behov. Anna Aldenius Isaksson pratar mycket om styrkor, om vikten av att lyfta fram och stötta.

– Ja, det är aldrig barnets fel om skolgången krånglar. Vi letar efter möjligheter, tar aldrig ner någon. Att placera lågpresterande barn tillsammans i särskild klass med andra lågpresterande kompisar är det värsta man kan göra. Våra barn finns spridda i hela skolan. De biologiska hemmen finns i Helsingborg och hälften av barnen är placerad här i kommunen, de flesta andra i Skåne. Men flera finns runt om i landet. För oss blir det mycket resande.

Så här långt i förberedelserna besöker någon ur teamet skolan för observation, främst av samspelet mellan barnet och

klasskamrater och lärare. För att kunna spä på med eventuellt andra sociala eller psykologiska åtgärder.

– Jag brukar presentera mig i klassen som en sådan där lärare som åker runt och tittar på lite olika skolor, säger Anna Aldenius Isaksson. De placerade barnen får själva välja om de vill kännas vid mig.

– Vi gör därefter en behovsanalys, vad har vi sett? Vad kan vi göra? För de barn som klarar skolan väl försöker vi hitta sätt som säkerställer den fortsatt goda utvecklingen. De ska inte glömmas.

Efter en rejäl genomlysning av behoven återkopplar man så till hemmet och skolan och bestämmer tillsammans metoder och prioriteringar.

– Familjehemmen har ofta bra idéer och dem tar vi på största allvar, säger Anna Aldenius Isaksson. Det är där barnet ska knyta an. Läsa med barnen, säger en del av föräldrarna först, kan det vara något? Det är väl barnen som själva ska läsa? Men efter ett tag berättar de att de gemensamma lässtunderna har blivit något av det trevligaste de har.

Därefter är det dags för en utbildningsplan och själva arbetet med eventuell handledning av specialpedagog eller psykolog. Uppföljande möten hålls så ofta som de behövs.

Det här är inget hafsverk, alla stadier i programmet arbetas metodiskt igenom. Efter två år utvärderas det hela, ny observation, ny utbildningsplan, nya samtal. Och på så sätt löper hela studietiden med insatser som upprepas, som i en cirkel.

– Vi arbetar med barnen så länge de är placerade och ända tills de har kommit in i gymnasiet. Vi är där nu, flera av våra barn har gått ut nian, och jag är inte hundra på att vi tänker släppa taget om dem. Vi försöker hitta vägar till en fortsättning.

Dem de tappar är de som blir vårdnadsöverflyttade i sina familjehem (en juridisk vårdnadsform som liknar adoption). En del av dem, om de bor i Helsingborg, blir kvar, om det känns rätt för familjehemmen.

– Vi tappar också dem som flyttar hem till sina biologiska familjer. Men "jojoflytt" mellan hemmen är ändå inte vanligt just i Helsingborg, säger Anna Aldenius Isaksson.

Man kan se på riskerna för omhändertagna barn likt glaset som är till hälften tomt. Eller till hälften fyllt. Gunvor Andersson, nu pensionerad forskare från Lunds universitet, är en av de få som följt en grupp omhändertagna barn under lång tid, på individplanet. Hon har pekat på hur bra det faktiskt gick för många av dem in i vuxen ålder, trots att de hade sitt ursprung i hem med omsorgssvikt, missbruk, våld och vanvård – och att ha varit placerad, många av dem flera gånger. Hälften av dem klarade sig riktigt bra. Mot alla odds.

Det är viktigt att ta med sig den bilden in i läsningen om omhändertagna barn generellt. Både internationell och svensk forskning, inte minst Bo Vinnerljungs, visar hur omhändertagna barn statistiskt sett har sämre fysisk och psykisk hälsa, hur de löper större risk för mera utbrett missbruk och kriminalitet, blir föräldrar redan i tonåren samt har sämre studieresultat och etablering i yrkeslivet än jämförbara åldersgrupper.

Allmänna Barnhusets senaste rapport *Att läsa är livsviktigt*. Om familjehemsplacerade barns läsning och skolgång är inget undantag. Den visar bland annat att omhändertagna barn och unga löper två till fyra gånger högre risk att bara få grundskolekompetens.

Rapportförfattaren Gia Kjellén har undersökt läsningens betydelse för barns utveckling. Men också vidare hur deras situation i skolan uppmärksammas och vilka förväntningar som finns på barnen hos fosterföräldrar, lärare och

familjehemssekreterare.

Studien är baserad på en enkät i tre kommuner i Mellansverige med 184 fosterföräldrar och 41 familjehemssekreterare. Barnen är mellan fyra och tolv år. Därutöver har några barn, mellan nio och tolv år och deras lärare intervjuats. Underlaget kan alltså tyckas rätt litet, men resultaten bekräftar den forskning som finns, både svensk och internationell: Läsning är livsviktig.

För låg- och mellanstadiebarn är läsningen helt enkelt nyckeln till vidare kunskap och lärande.

För utsatta barn kan skolan, när den fungerar, vara den skyddsfaktor de saknar, skriver Gia Kjellén, där kan de få stimulans och självförtroende. Och så kan det vara precis tvärtom, de blir skolans förlorare med allt vad det innebär.

Ska skolan kunna bli en skyddsfaktor, måste både familjehemssekreterare och familjehem finnas med som stöd för barnet och som samarbetspart för skolan.

De bör då rimligtvis dra åt samma håll. Hur är det då med den livsviktiga läsningen? I Gia Kjelléns rapport uppger varannan familjehemssekreterare att de sällan har kontakt med skolan över huvud taget. När de pratar om läsvanor så blir det med fosterföräldrarna. Men mer än hälften av fosterföräldrarna säger samtidigt att de aldrig är med om några sådana samtal. Familjehemssekreterarna tycker förresten inte heller att skolsituationen ska vara i fokus. Endast sju procent av dem anser att läsning och böcker är viktigt. De flesta familjehemssekreterarna säger vidare att de ofta pratar om barnens skolgång med de biologiska föräldrarna, vars aktiva medverkan i barnets skolgång dock är minimal. Och att de alltid, eller oftast, diskuterar just läsningen med barnen, själva. Fast nio av tio barn upplever precis tvärtom.

Här finns en rad motsägelsefulla, och nedslående, uppgifter. De olika "grupperna" upplever uppenbarligen väldigt olika hur

ofta de pratar om läsning och med vem.

Kanske menar de helt enkelt olika saker med begreppet läsvanor? gissar Gia Kjellén. Eller är verkligen familjehemssekreterarna så intresserade av läsvanorna och ställer frågor om det i den utsträckning som de uppgivit? Kanske befinner sig familjehemssekreterarna för långt bort från barnens vardag?

Hur är det då med attityderna och förväntningarna? Ja, enligt samma rapport är det inte många fosterföräldrar (11procent) som vill veta mer om barnens läsning, trots att de flesta säger sig inse att läsning är viktigt. Och trots att de säger att de inte vet hur bra deras nya barn läser.

Fostermammorna (61 procent) har samtidigt höga eller ganska höga förväntningar på barnens skolgång, fosterpapporna något lägre.

Tre fjärdedelar av familjehemssekreterarna har varken höga eller förväntningar på barnen, "de presterar väl efter förmåga", säger de. Bara sju procent tänker sig att barnen går vidare till högre utbildning.

Gia Kjellén problematiserar också kring genusperspektivet vid familjehemsplaceringar. Det är fostermammorna som dominerar barnens vardag. De sköter kommunikationen med familjehemssekreterarna, läser fler böcker för barnen än papporna, de lånar mer på bibliotek. De allra flesta familjehemssekreterare är kvinnor. De flesta lärarna. Vad innebär det för framför allt pojkarna och deras självbild, frågar sig Gia Kjellén och efterlyser mer forskning på området.

Av hennes studie framgår att flickor läser mer och oftare har en mer positiv attityd till läsning och studier.

I Helsingborg är man väl medveten om att skolan kan bli en skyddsfaktor i barnens liv. Som kan bidra till att även

placerade barn får chansen att nå framgång med sina studier.

– Jag var lite nervös inför vår första utvärdering, erkänner Anna Aldenius Isaksson. Jag var inte helt säker på att vi hade lyckats och då hade jag fått byta jobb. Man kan inte satsa så hårt på nå't som inte funkar.

Men farhågorna kom på skam.

– För det första har vi kunnat konstatera att de här barnen är normalbegåvade. Deras begåvning har dessutom (enligt IQ-mätningar) höjts signifikant – vilket man normalt inte brukar tro är möjligt – under den tid de varit med i SkolFam. Och detta trots att många av dem har haft andra svårigheter, kanske föräldrarna har bråkat om vårdnaden under tiden de kämpat i skolan. Höjningen har gjort att omgivningen börjar se på barnen med andra ögon, förväntningarna ökar.

– För det andra har läsförmågan blivit betydligt bättre. När de börjar hos oss har ungefär hälften sämre flyt än andra i sin läsning, de har fullt upp att koda av bokstäverna. Och det gapet skulle, utan insats, med största sannolikhet ha blivit ännu vidare över tid. Lite sämre är det med matematik, som vi också arbetar med. Att vara bra i matte har visat sig ha betydelse för självkänslan. Vilken i sin tur har betydelse för skolgången och läsinläringen.

– För den psykiska delen, med beteende och social anpassning, ser vi också förbättringar. Barnen kan i högre grad uttrycka att de har problem, de kan resonera mer kring sitt mående, troligen helt enkelt för att de har blivit äldre. Genom att det går bra i skolan går allting bättre.

Det verkar vara förväntningarna runt de placerade barnen SkolFam med sin metod på något sätt har kommit åt. När omgivningen börjar tro att barnen är kapabla blir de också det. Allt detta har uppnåtts genom att öka kunskaperna hos alla inblandade och att målmedvetet och professionellt och med forskningsstöd i ryggen samarbeta med samma mål för ögonen.

– Det var genom ett intensivt samarbete mellan skol- och fritidsförvaltningens elevhälsa och socialförvaltningens familjehemsenhet som genom en paraplyorganisation, numera kallad PArT (Preventivt Arbete Tillsammans) som SkolFam kunde starta, säger Anna Aldenius Isaksson. Att komma bort från förvaltningsgränser och arbeta med barnet i fokus har varit en förutsättning för att metoden har kunnat utvecklas så väl. Dessutom har vi under hela arbetet haft ett mycket bra samarbete med professor Bo Vinnerljung från Socialstyrelsen och lektor Eva Tideman från Institutionen för psykologi i Lund.

Tjugofem barn åt gången klarar SkolFam-gruppen i Helsingborg av. Och för Helsingborgs del har det hittills varit tillfyllest. Men det kommer det inte att vara. SkolFam tar numera emot barn redan från sexårsverksamheten, det har visat sig att de som inte har något hum om bokstäver när de börjar ettan halkar efter. De har också förhoppningar om att kunna ta emot även de barn som är äldre än tolv och redan har passerat mellanstadiet när de familjehemsplaceras. Resultaten följs upp med ett par års mellanrum.

SkolFam håller, tillsammans med Allmänna Barnhuset och SKL, Sveriges kommuner och landsting, på att skapa en licensskyddad manual för att sprida arbetssättet, flera kommuner vill ta efter. Norrköping har redan gjort det.

Också rapporten Att läsa är livsviktigt pekar på möjligheter: Bättre och tätare samarbete mellan socialtjänst, fosterföräldrar och skola är a och o.

Vidare bör fosterföräldrarna vara mer delaktiga i barnets skolgång, regelbundet läsa med och för barnet. Innan ett familjehem godkänns ska man kontrollera deras inställning till läsning och skola, i de hem där skolutbildning värderas högt klarar sig de placerade barnen bättre i skolan. Familjehemssekreterare ska alltid prata med barnen om läsningen och skolgång när de träffas, föreslår rapporten. De

ska också ha regelbunden kontakt med lärarna för att få veta hur det går.

Familjehemssekreterare, fosterföräldrar och lärare bör också tillsammans vidareutbilda sig, gå kurs – och göra det tillsammans – om vikten av skolan och läsningen. Och glöm inte politikerna, slutar rapporten. Det är de som tilldelar resurser.

ingrid.sjokvist@telia.com

Läs vidare

Att läsa är livsviktigt. Om familjehemsplacerade barns läsning och skolgång, Gia Kjellén, Stiftelsen Allmänna Barnhuset 2010.
Bo Vinnerljung, Socialstyrelsen – Social Rapport 2010, sidan 228 – 261

SocialPolitik nr 3/2008 om Gunvor Anderssons forskning kring placerade barn.